

ВОЛОДИМИР РОМЕНЕЦЬ ЯК МЕТОДОЛОГ ПСИХОСОФІЙНОГО ДУХУ

Анатолій В. ФУРМАН

Copyright © 2011

*“Мудрий здобуде довір’я у свого народу,
і його ім’я буде жити у віках”*
(Біблія. Кн. премудрості. – 37. 29)

“Істина є шлях і життя, а не об’єктивний предмет”
(М. Бердяєв [10, с. 386]).

Зазвичай життєвий шлях кожної людини переповнений повсякденними проблемами, а всі турботи її зводяться до підтримання фізичного здоров’я і соціального благополуччя. Це природно спричиняє майже тотальне переважання матеріального у життєвому річизні її повсякдення. Так вона стає заручником беззупинного матеріального облаштування буденності, котре набуває глобальних масштабів: гроші, влада і достаток опановують світом, ув’язнюють духовний потенціал людства, тиражуючи канали задоволення, насильства, збагачення. Суспільство споживання стає не лише фантомним ідеалом лівової більшості народного загалу, а й без краю уможлиблюється в персоніфікованих суб’єктних глибинах, так чи інакше зачіпаючи своїми матеріальними метастазами кожного свідомого громадянина. У цій ситуації *ера знання*, а точніше – *суспільство Культури і Духовності*, попри наявні паростки толерантності і продуктивної віри, є, на жаль, всього-на-всього благородною мрією, котрою натхненні маси, але яку освоюють та реально наближують до теперішнього одиниці, вочевидь найкращі представники людства.

Власне про такий одиничний *унікальний талант*, котрий межує у багатьох психокультурних контекстах наукової творчості з геніальністю, про *відданого сина української землі – Володимира Андрійовича Роменця* (1926–1998) – і йдеться у цьому спецвипуску теоретико-методологічного журналу. Цей непересічний талант прочитується в його творах, у їх осмисленні та актуалізації колегами, учня-

ми, прихильниками, котрі несуть естафету наукового пізнання далі; він животочить довершеними смисловими полями та яскравими образами, джерелить невдаваною правдивістю і чистотою філігранної, вчинково уцикліченої й життєдайно пульсуючої, думки. Відтак мовиться про Людину, котра своїм творчим способом життя і, відповідно, його вагомими культурними здобутками психософією опонувала узвичаєному повсякденню, заполітизованій владності, явному і прихованому невігластву, а головне, подаючи взірць самовідданої і дивовижної працьовитості, зуміла розумом і духом осягнути найскладніше і найзагадковіше у взаємодії Людини і Світу та встигнула “вчинити всім своїм життям”. Іншими словами, це *Людина*, у покликанні якої духовні горизонти самоздійснення власної життєвої програми становлять сенс усього життя з його найважливішими принципами: не пристосовуватися, а бути самим собою; не брати, а віддавати; не мати, а бути; не владарювати, а любити; не споживати, а творити. “Володимир Андрійович, – пишуть його учні В.О. Татенко і Т.М. Титаренко, – був людиною справді непересічною..., красивий чоловік з гордо піднесеною головою, високим світлим чолом, неначе огорнутий аурую духовності; ... не просто вчений, а дійсно мудра і добра людина, якій відкрилися істинні закони людського буття... жив, намагаючись чинити за законами істини, краси, добра і любові до людей...” [14, с. 11]. Отож він повно уособлював земне “дерзання духу” (О.Ф. Лосєв) у його найвищих злетах свободи, тво-

ріння, самопожертви, віри, святості, а найсуттєвіше – відкрив його *метод* – еталонного вчинення-подвигу.

Безсумнівно, В.А. Роменець – *видатний український психолог і мислитель*, автор низки фундаментальних наукових праць і навчальних посібників, котрі істотно збагатили філософсько-психологічну думку під завершення ХХ століття, вплинули на становлення історії психології як у нашій країні, так і за кордоном. Загалом постать академіка Роменця є зірковою не лише для новітньої національної культури, а й для загальнолюдської, передусім для зміцнення її філософсько-психологічного фундаменту, котрий обіймає здобутки у царині історії людинознавства від найдавніших часів до рубікону другого і третього тисячоліть. Наука знає різні таланти: одні підкоряють своєю неймовірною обізнаністю та ерудицією, другі філігранно оперують тонкощами численних емпіричних залежностей й уміло інтерпретують фактичний матеріал, треті захоплюють мистецтвом продукувати оригінальні ідеї і досягати найвищих рівнів абстрагування та формулювати довершені теоретичні узагальнення. Володимир Роменець вражає не тільки цими обдаруваннями людського духу, що винятково взаємодоповнюються титанічним працелюбством, а й *майстерністю мислення-розуміння-пояснення* філософа-гуманіста: мабуть, тільки він зумів обійняти своїм вогненным розумом неосяжний масив історико-психологічного матеріалу, напрацьованого достойниками людства, та профільтувати його незбагненною силою рефлексивної свідомості з допомогою власноруч змайстрованого упродовж десятиліть найдосконалішого “інструменту” – **вчинково мислення**, а у підсумку залишити все найцінніше у царині здобутків духовної культури, охопивши у лоні історико-психологічного дискурсу прояви первісної свідомості, фольклор, релігійні уявлення, живопис, музику, скульптуру, архітектуру, художню літературу, філософію, науку, правознавство, політику, ідеологію, соціальні події, діяння історичних осіб, життєвий шлях мислителів, дух і характер кожної історичної епохи. Саме у такий спосіб ним створений “*вселенський теоретичний світ*” (П.А. М’ясоїд), в основі якого перебуває *ідея вчинку* як непорушне, складно організоване, динамічне підґрунтя теоретизувань й одночасно у центрі якого є *теорія вчинку* як “*гімн життю, природі, вічності, людині та її психології, людській культурі*”, як “*симфонія людського буття*,

автором якої є вчений, котрий уособлює собою *творчу сутність людини* в момент її екстатичного піднесення, максимального напруження сил” [9, с. 486–489]. Як “*поліфонічний дослідник*” (М.С. Гусельцева), він, – пишуть Г.О. Балл та О.О. Нікуленко, – створив нову парадигму широкого гуманітарного формату, що “*заснована не на понятті, а на категорії вчинку*” [2, с. 117].

Категорійне поняття “вчинок” у мислеліній-нісному світі академіка Роменця становить сутнісне ядро людського буття, “клітинку” теоретичної психології і відтак систематизації психологічних знань, котра діалектично поєднує людину в унікальному та універсальному вимірах життєздійснення водночас. *Учинок* – “*одиниця культурно-історичного поступу людства*”, “*осередок людського самопізнання і самотворення*”, вектор, шлях і засіб виконання кожним свого богонаступного призначення у світі, “*промінь, що вириває визначеність з абсолюту*” [11, с. 762]. Він став для Володимира Андрійовича тим “*магічним кристалом*, через який він проінтерпретував *історію психології* і на підставі якого запропонував *оригінальну модель інтеграції психологічного знання*” (А.М. Ждан) [5, с. 92], що охоплює всю духовну історію людства і справді не має аналогів у світовій науці. Проте винятковою вагомістю характеризуються не лише напрацювання В.А. Роменцем значних історико-психологічних тем у контексті вселюдської культури та створення ним *метатеорії вчинку як системи систем*, а й чи не першочергово **шлях-метод**, котрим він рухався від теорії творчості та історії всесвітньої психології до психософії вчинку і теорії канонічної психології. Його самовіддана творчість *траєкторією спіралі*, де вчинок використовується і як категорія, і як “клітинка”, і як предмет, і як метод, і як інструмент теоретизування, уреальнюється як поступ-збагачення сфери психологічних знань з одночасним поверненням до проблем, що постали раніше, подальшим їх переосмисленням і відшуканням нових способів розв’язання. “Кожен виток спіралі мислення В.А. Роменця, – зауважує Петро М’ясоїд, – акт *конкретизації ідеї вчинку* й, відповідно, – новий акт теорії вчинку з подальшим розширенням, поглибленням та диференціацією її змісту” [9, с. 488]. Спочатку висловлюється ідея вчинку, характеризується його структура й описується він як процес, далі метатеорія вчинку охоплює у своєму логіко-змістовому лоні теорії історії всесвітньої психології та людського самопізнання, потім

ця метатеорія застосовується як засіб осмислення і здолання вічної проблеми людського буття – *дилеми життя і смерті* та спричиняє постання філософії минушого, концепції смислу життя і смерті, теорії життєвого шляху людини; згодом, на засадах історичних та онтогенетичних визначень учинку в сукупності його динамічних відношень й у багатстві феноменальних проявів, розкривається *Велика Логіка Вчинку* як високоморальне дійство та акт творчості, у яких особа виявляє свою справжню роль, творить саму себе і виконує благородну життєву місію; насамкінець “здійснюється історико-логіко-психологічне *сходження до монізму* як цілісної, несуперечливої і всеосяжної, картини знань про *психологію людини*” [Там само, с. 487], створюються оновлені версії раніше запропонованих теорій, *філософія минушого, психософія вчинку* (як методологія пізнання джерел, змісту і форм людського повсякдення, типів, способів, рівнів, особистісних координат учинкового діяння людини) і *канонічної психології* як філософсько-психологічної системи. Так *метатеорія перетворюється у метод* – метод, котрому за мислєдїяльнїсним потенціалом поки що не має рівних на соціогуманітарних просторах сучасної людської думки, а їх автор стає ще й *методологом геніальної величї*, зважаючи на грандіозність того Дому, котрий він побудував. І назва йому – **наукова школа Володимира Роменця як храм софійності**.

Якщо Л.С. Виготського аргументовано називають Моцартом у психології [9, с. 243; 20, с. 5], то не менш слушною буде й інша метафора: В.А. Роменець, зважаючи на грандіозність створеної ним системи психології, – *це Гегель у психології*. І не тільки тому, що наш земляк, імовірно під впливом Гегеля, був глибоко переконаний, що “психологія має вивчати насамперед сутнісні особливості людини, а серед них – те найвидатніше, на що вона загалом може бути здатною” [14, с. 10]. Вочевидь паралелі між двома мислителями різних епох зводяться не лише до того, що український любомудр, як і німецький геній, був філософом, істориком, психологом і... методологом в одній особі. Адже це не більше, аніж вражаючі соціальні маніфестації або професійні маркери. Сутнісно методологічний зв'язок між двома непересіченими вченими набагато масштабніший і міцніший.

Г.В.Ф. Гегель (1780–1831), як відомо, є творцем всеохватної філософської системи, що підсумувала розвиток як німецької трансцендентально-критичної філософії, так і класичного

новевропейського раціоналізму. В.А. Роменець за кардинально інших культурно-цивілізаційних умов створює цілісну *філософсько-психологічну систему*, що логічно та змістовно охоплює низку теорій і концепцій творчості, історії всесвітньої психології, історичної психології, психології життєвого шляху людини як натхненної особистості, філософії минушого та канонічної психології; причому “*теорія вчинку* вченого – це система систем, себто *метасистема* (доповнення наше. – А.В.Ф.), що створюється історико-логіко-психологічним чином, охоплює духовні надбання людства, стає вершиною психологічної думки, кличе до продовження пошуків у царині одвічно триваючої практики людського самопізнання” [8, с. 66]. У будь-якому разі очевидно, що так само як для Гегеля всі наукові дисципліни того часу входять до кола його глибинного інтересу у лоні *теорії діалектики*, що постає на засадах філософії абсолютного (об’єктивного) ідеалізму, для Роменця в орбіту його продуктивної творчості потрапляє багатоголоса, “жива та повна драматизму картина важких пошуків відповідей на вічні питання, які психологія вивчає упродовж усієї своєї історії – про єство людської душі, джерела вчинків, механізмів творчих учинків, таємниці особистісних глибин. Цей ефект досягається не завдяки цікавому викладу чи спрощенню змісту історичних подій, а шляхом розширення наукової сфери пізнання психіки людини, долучення багатоманітних способів осмислення психологічних проблем, які напрацьовані у міфології, художній літературі й мистецтві, буденній свідомості, релігійних уявленнях, фольклорі” [6, с. 47].

Обох неабияких постатей в історії людської культури об’єднує надзвичайна *енциклопедичність* і властиве їм *мистецтво систематизації*, завдяки чому кожен із них, звісно в конкретному культурно-історичному форматі, зумів опрацювати й узагальнити у рамках свого вчення майже весь матеріал сучасного їм людинознавства. Однак першочергово їхні інтереси завжди були пов’язані з історичним знанням, із проблемами історії та психології людського духу. Скажімо, Володимир Андрійович “не просто вивчав історію психології, але кохався в ній” [14, с. 10]. Проте найважливіше у названих мислителів – це **метод** як “найцінніше відкриття” (Фрідріх Ніцше), котрий “потрібен для того, щоб вирішувати завдання нового класу” (Г.П. Щедровицький [21, с. 97]). Мовиться, власне, про *діалектичний метод*, котрий буквально пронизує

всі логіко-змістові сторони і складові обох теоретичних метасистем. Причому мислення В.А. Роменця повно діалектичне, адже його сутність демонструє, на думку О.А. Бреусенка, рух-розвиток поняття: “теза (ситуаційне визнання вчинку) – антитеза (мотиваційне) – синтез (дійове і післядійове)”. Отож відтворюється діалектичний характер людського самопізнання: на початковому етапі свого історичного становлення людина відчужується від самої себе (*ситуація*), потім повертається до себе лицем (*мотивація*), пізніше, в новий час, пізнає себе через власну активність (*дія*) та в останнє століття усвідомлює її наслідки (*післядія*) [див. 19]. У такий спосіб історія психології, незважаючи на певну умовність прийнятої і зреалізованої В.А. Роменцем методологічної схеми, що цілком виправдана абстрактними канонами зрілого теоретизування, організується на засадах *діалектичної логіки*, отримує метод творчого пізнання і суперечливо-розвиткового мислення.

Мислення В.А. Роменця, і як великого Г.Ф.В. Гегеля, і як його ідейного натхненника та “духовного вчителя” (О.С. Соколова [13, с. 133]) С.Л. Рубінштейна, *змістовно діалектичне*. Але, на відміну від першого, котрий оперує абстрактним (Абсолютним), як слушно зауважує Петро М’ясоїд, він освоює світ вчинку як конкретне, ідеальне і реальне водночас, як “живий осередок психічного”, котрий вміщує у собі і світ, і людину. Звідси змальовуються багатопанорамні картини історичного розвитку вчинку в його закономірних переходах “ситуація – мотивація – дія – післядія”, а процес людського самопізнання у його центральній ланці – *діалектичному мисленні* – здійснюється за *вчинковим принципом* у межах відношення “Людина – Світ” [9, с. 30]. Учинок – головна вісь спіралі методологічно виважених теоретизувань академіка Роменця, навколо якої розгортається низка “синтезів” багатовекторного спрямування: й усе більш відрефлексовані логіко-змістові конструкти, і більш згармонізований категорійний лад, і більш розлоге взаємодоповнення історико-психологічних концепцій покомпонентного визначення вчинку, і створення у підсумку системи світової психології як “сформованої і розвиненої сфери мислєдїяльності” (Г.П. Щедровицький). А це означає, що психологія для нього – це “увесь світ, сприйнятий із певної точки зору..., незбагнений універсум життєдіяльності, взятий за певного повороту, ракурсу..., увесь соціум із багатоманіттям наукових предметів і різновидів

технік (антропо-, психо- і культуротехнік) та цілої сукупності практик...” [17, с. 6–7].

Отже, саме *метод учинкової діалектики* дав змогу В.А. Роменцю опрацювати безкрай масив історико-психологічного матеріалу у форматі розвою людської культури, створити самобутню, із національними витоками та ментальними особливостями, *систему психології* донині небачених повноти, масштабності, досконалості. Спіралевидне висвітлення динамічних складових вчинку (ситуація, мотивація, дія і післядія-рефлексія) в історичному поступі людського самопізнання, що логічно “постає у вигляді переходів до все повнішого *психологічного пояснення* природи і сутності репрезентованої вчинком психічної реальності” [9, с. 29], цілком обґрунтовується *юнгіанським принципом кватерності* як такий архетип, що зумовлює логічну передумову будь-якого цілісного судження за структурною схемою “3+1”, де кожний елемент займає особливе положення, характеризується іншою природою (скажімо, четвертий елемент, доповнюючи базові, робить їх чимось єдиним, символізуючи присутність Універсуму) [див. детально 15, с. 108–133]. І хоч кватерність (четверинність) як архетипне утворення являє собою не самі образи, а “початкові схеми образів, які відтворюються несвідомо й апріорно формують активність уваги, а відтак становлять їхні психологічні передумови, їх можливість, усе ж, за визначенням самого К.Г. Юнга, вона, стаючи виразнішою, уможливує узмістовлення першообразу, коли той проникає у свідомість, наповнюється матеріалом осмисленого досвіду і сягає універсальних начал людського духу” [1, с. 44–45]. Вочевидь не випадково В.А. Роменець опрацьовує поняття про *вчинковий архетип* і водночас, у діалектичному взаємодоповненні, здійснює протилежний рух-поступ пристрасної думки – від феноменальних урального психічного до його незвіданих номенальних глибин; причому в останньому випадку цей мисленневий перехід має багату-ступеневу синхронізовану біполярність, коли гносеологічний вимір наукової творчості (головно раціоналізм і суб’єктивізм) доповнюється епістемологічним (субстанціоналізм та емпіризм) [див. 16]. Отож “той, хто говорить архетипами, – стверджує К.Г. Юнг, – промовляє неначе тисячою голосів, ...він підносить зображуване ним зі світу однократного й минулого до царини вічного; притому й свою особисту долю він підносить до вселюдської долі...” [цит. за 1, с. 43].

Усе це, безсумнівно, було притаманне канонічно виплеканому часопростору творчості *українського самородка світової величі* Володимира Роменця, хоча й з одним доповненням: він ніколи не був зверхником, але завжди – *достойником*; за життя скромно оцінював власні здобутки, не обіймав жодної поза наукової керівної посади, дбав про духовне в усіх його найвищих формовиявленнях (творчість, гуманність, любов, героїчність, самотворення тощо) навіть тоді, коли йому приписували “дисиденство” у психології. “Його життя було вщерть наповнене інтелектуальною спрагою, тонким іронічним ставленням до себе, філософським хистом зустрічати поразки, побутові негаразди, людську нещирість, навіть підлість, котрі він сприймав як „інсинуації” [7, с. 179]. Він – “літописець історії людського духу” [14, с. 7] – був і залишається *Лицарем софійності, Достойником*, що в традиції української інтелігенції, на противагу зверхникам, котрі призначалися від імені держави (впливового діяча, військового провідника та ін.), іменували тих, хто йшов попереду всіх, торуючи шлях кращого майбутнього свого народу [3, с. 36]. У його постаті все було згармонізовано і як для лідера наукової школи, і як для професора столичного університету, і як патріота українства, і як вражаючої життєвістю й мудрістю особистості.

У цій повсякденній гармонії повнокровної творчої діяльності та особистісного життєреалізування для В.А. Роменця своєрідним *світоглядним маяком* на шляху пізнання неозорої психічної реальності як квінтесенції екстатично зорієнтованого людського буття стала **психософія вчинку**, над якою він працював в останні десятиріччя свого життя. *Психіка*, опосередковуючи тілесне і духовне, “*бачить сама себе через зовнішній світ*”, вона і є *душа*, що “*освітлює темний, невидимий світ буття*”, причому зсередини як його самобачення і самопізнання, а тому кожна “людина – храм Бога Живого” [12, с. 174, 175]. Звідси психософія учинку – це і згармонізована “система уявлень про закономірності становлення та виявлення у вчинковому діянні сутності індивідуального людського буття”, і могутній пізнавальний засіб майстерного наукового зреалізування можливостей розкрити логічні та історичні складники існування досліджених явищ і феноменів у психодуховному вимірі людського повсякдення, і певна функціональна модель індивідуального буття як усистемлення конкретних знань про його сутність і про засоби техноло-

гічного самозбагачення ефективного розгортання діяльного життєпотoku окремої особи, і, звісно, “шлях до мудрості, шлях до того, – пише Володимир Андрійович, – як **бути натхненням**, спрямованим до світу як його активний, дійовий партнер” [11, с. 711]. Саме так “дійсний вихід від знань до вчинку здійснює **психософія**”, витоки якої центруються на аналізі ситуації, мотиву і дії, що становлять “достеменний предмет мудрості, спрямований на осмислення життєвого призначення людини й на діяння у відповідності з ним” [Там само, с. 779].

Повнота людського існування, за В.А. Роменцем, – це альфа й омега **канонічної психології** як рефлексивний підсумок *діалектичного зняття* сцієнтизму та гуманізму в історії психології і як найадекватніша понятійна форма того, над чим він невпинно працював усе життя. Аналогічно тому, як канон є рушійною силою і взірцем психологічного знання, яке розгортається на підґрунті вчинкового осередку психологічної системи, так постать Володимира Андрійовича є *джерелом психософійної енергії і духовним еталоном*, котра захоплює мереживом неординарних думок, запрошує до спільного пошуку таємниць психодуховного світу людини, насажує на здолання найвищих вершин розвитку людського духу в собі шляхом самопізнання і самотворення. Сам він звичайно відпрацював своє на ниві життя і “своєю психологією вчинку не тільки вказав, а й проторував ту стежку, яка може вивести сучасну психологію на широкий шлях подальшого пошуку істини...” [14, с. 36]. Причому “методологія не привноситься ним звідкись ззовні, а створюється під час роботи” як засаднича умова *нової теорії історико-психологічного процесу у зв’язку з історією людської культури* (А.М. Ждан [6, с. 41]). Відтак мовиться про *філософський рівень методологування* як про визначальний для всіх наступних щаблів руху-поступу діалектичного мислення від вершин абстрагування-творення до конкретно-ситуаційних глибин аналізування.

* * *

Пропонований спецвипуск – це чи не перший за останні два десятиліття *повновагомий спільний проект* відомих українських та російських науковців, головно психологів і філософів, що об’єднаний величними психокультурними продуктами творчої спадщини гідного сина свого народу **Володимира Андрійовича Роменця**. Нижче подані тексти – вочевидь не

просто популяризація чи певна реінтерпретація його наукових ідей, теорій, концепцій, епістем. Щонайперше істотного розширення набуває вітакультурний контекст і логіко-змістове збагачення філософсько-психологічного вчення авторитетного Академіка. Фактично у шести тематичних рубриках журналу *рух-поступ самотворильної думки* йде від ідейних і світоглядних першооснов через історію психології до її теорії, а від неї через методологію і методи психологічного пізнання до філософсько-психологічної рефлексії реально здобутого як співподієвого. При цьому кожний змістовий блок персоніфікованих теоретизувань логічно обіймає *поскладове розгортання вчинку*: перших три статті уреальнюють його ситуаційне визначення, других три – мотиваційне, наступних вісім – дійове і насамкінець три останніх – післядійове. Отож **архітектоніка програмного дослідження самотворильного всесвіту В.А. Роменця** постає у вигляді переходів до все повнішого його розуміння-пояснення у форматі колективного вчинення організаторів, дослідників, редакторів як завершеного психокультурного дійства-події. Звідси очевидно, що навіть у цьому, здавалося б суто побічному, випадку відкриті українським достойником принципи і засоби *вчинкового методологування* спрацьовують повною мірою: і справді має місце зміщення акцентів на структурних компонентах учинку на різних етапах багатоупредетненого дослідження, але при цьому кожна його частина приймає учинок у його згармонізованій цілісності – від умов розгортання творчої активності виконавців програми до її джерел, наступного у змістовленні і зрештою до її об'єктивованих у формі тексту наслідків. У цій нескінченній дорозі до істини здійснюється низка важливих кроків: актуалізуються витоки вчинкової проблематики у ранній творчості В.А. Роменця (1965); відкриваються нові горизонти розвою канонічної психології, що виявляють три джерела її становлення як самотворильного перспективного напрямку злету сучасної психологічної думки (теорія вчинку, система історії психології, особистість як творець власної історії) (В.О. Татенко, Т.М. Титаренко); характеризується винятково плідна творчість В.А. Роменця, котрий здійснив вагомий внесок у методологію і теорію історії психології, а також утілює безпрецедентно евристичну спробу розповсюдити поняття про вчинок на всю сферу психології як принцип, підхід, категорію, засіб пізнання (А.М. Ждан);

теорія вчинку розглядається як “жива клітинка” теоретичного аналізу, що вдало доповнює і збагачує сильні ідеї марксизму та містить у собі потужний потенціал розвитку (О.М. Марюков); різнобічно оцінюється внесок українського мислителя в історію психології, систематизацію психологічних знань та в обґрунтування вчинкової концепції як методологічного інструмента історико-психологічних досліджень (В.О. Кольцова, Ю.М. Олейник); переосмислюється з позицій метааналітики теоретична система В.А. Роменця як історико-логіко-психологічна даність сув'язі фундаментальних стосовно взаємодії людини і світу теоретизувань, висвітлюється творчий шлях ученого як величний поступ його психологічної думки, котрий охоплює духовні надбання людства, суб'єктні виміри психологічного пізнання і спонукає до проблемного діалогу і творчого самозреалізування (П.А. М'ясоїд); різнобічно аргументується, що, на відміну від своїх іменитих попередників (Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтєва), В.А. Роменцю вдалося мислительно увійти у простір людської історії і культури, а відтак реалізувати *культурно-історичний підхід* й, передусім через категорію вчинку, досягнути буття людини в культурі та здійснити інтеграцію психологічних знань на принципах постнекласичної раціональності (М.С. Гусельцева); детально охарактеризовується яскрава діалектична картина життя і смерті, що змальована українським мислителем-психологом у формі діалогу між хворою людиною, інтровертом, та лікарем-психотерапевтом, екстравертом, і що висвітлює перебіг смисложиттєвого самовизначення особистості у його центральній ланці – феноменальній даності *умиротворення*, яке ґрунтується на поєднанні страху смерті і любові, уможливує гідне ставлення до смерті та її прийняття (Ш.Г. Алієв); наводяться аналітико-порівняльні паралелі творчих здобутків В.А. Роменця і С.Л. Рубінштейна та О.М. Леонтєва: у першому випадку підкреслюється виняткова евристичність учинкової парадигми і категорійного поняття “вчинок” для розвитку теорії і методології психології (Г.О. Балл, О.О. Нікуленко), у другому – вперше скрупульозно відрефлексовуються засадничі для наукових шкіл Володимира Роменця та Олексія М. Леонтєва концепти й епістемі (“зовнішнє – внутрішнє”, принцип детермінізму, моністична позиція, категорії “діяльність”, “учинок”, “особистість”, “інтеріоризація”) (О.Є. Соколова); аргументується колективно-

феноменологічна сутність людської психіки, у тому числі й суб'єктності, котра в канонічній психології обґрунтовується концепцією “*Великої Логіки Вчинку*” (В.О. Васютинський); розкриваються широкі можливості запровадження вчинкового підходу в експериментальній діяльності педагогічних колективів, зокрема шляхом цілеспрямованого розвитку вчинкового потенціалу старшокласників (Я.Є. Кальба) або ж з допомогою створення психовиховних умов спільного розвивального вчинку дорослих і дітей (В.Д. Шульга); насамостанок фіксуються штрихи відрефлексування як самого Майстра, так і його соратників (І.П. Маноха, С.О. Мусатов); причому у випадку із матеріалом Володимира Андрійовича маємо одне з останніх інтерв'ю, яке проливає світло психософійності на *діалектику* тіла і душі, психіки і духу.

Власне так цим спецвипуском **уреальнюється вчинковий канон**, котрий з ідеалізовано образних вершин психічного життя потрапляє у спільнодіяльні реалії повноти зреалізування завдань піврічної програми його підготовки до виходу у світ. І це справді “сама *діалектика наявного та очікуваного*, того сучасного, в якому драматично переплітаються *минуле і майбутнє*” [10, с. 39]. Воістину сказано, що “...Пізнається-бо дерево з плоду!” [4, 12.33, с. 1082]: учення В.А. Роменця отримує подвійне існування – у станах “*те, що є*” (у його авторській першооснові) і “*те, що має бути*” (у ковітальній актуалізації і творчому опрацюванні учнями, наступниками, опонентами). Це і є його дійсне життя, його розгорнутість у часопросторі “минуле – теперішнє – майбутнє – вічне”, етапна, але аж ніяк не остаточна, завершеність, коли можна з повним правом сказати: “*Не лише вчення В.А. Роменця про вчинок є вірним, а й істинним виявляється шлях його загальнонаукового утвердження як окремого методу в царині збагачення культурного досвіду людства*”. **Народжений метод учинкової діалектики входить у період змужніння, примножуючи потенціал людського духу.**

* * *

Ідея палкого прибічника творчості В.А. Роменця **Петра Андрійовича М'ясоїда** щодо окремого числа журналу, присвяченого знаменній даті, знайшла підтримку спочатку в редакції, потім у наступника наукової школи **Віталія Олександровича Татенка** та дружини Володимира Андрійовича **Олени Олександрівни**

Бойко, котрі вчинково долучилися до роботи з авторами та до відбору текстових матеріалів. Їм, як і всім причетним до цього видання, велика вдячність, побажання чистоти думок і почуттів, творчої наснаги та духовної самореалізації.

1. *Аверинцев С.* Софія-Логос. Словник. – 3-є вид. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2007. – 650 с.

2. *Балл Г., Нікуленко О.* Практикування вчинку в теоретичному доріжку С.Л. Рубінштейна і В.А. Роменця // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 124–129.

3. *Бичко А., Бичко В.* Феномен української інтелігенції // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 8–64.

4. *Біблія* або книги святого письма Старого й Нового заповіту / Пер. проф. Івана Огієнка. – Українське біблійне товариство, 2002. – 1376 с.

5. *Гусельцева М.* Культурно-історичний підхід В.А. Роменця: ідея культури та ідеї в культурі // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 92–105.

6. *Ждан А.* Становлення і розвиток психологічних знань у форматі історії культури // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 39–50.

7. *Мусатов С.* Сторінки пам'яті про В.А. Роменця // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 179–180.

8. *М'ясоїд П.* Володимир Роменець: від психології творчості до творчості у психології // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 64–91.

9. *М'ясоїд П.А.* Курс загальної психології: Підручник: у 2 т. – К.: Алерта, 2011. – Т.1. – 496 с.

10. *Роменець В.* Вчинкова організація канонічної психології // Психологія і суспільство. – 2000. – №2. – С. 25–56.

11. *Роменець В.А., Маноха І.П.* Історія психології ХХ століття: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

12. *Світ* пізнає себе через людську душу (бесіда з академіком Володимиром Роменцем) // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 170–176.

13. *Соколова О.* До визначення поняття “вчинок” і до розв'язання проблеми “внутрішнє – зовнішнє” у роботах В.А. Роменця та О.М. Леонтьєва // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 130–142.

14. *Татенко В.О., Титаренко Т.М.* Володимир Андрійович Роменець (1926–1998): життя як вчинок і подія / / Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1998. – С. 7–37.

15. *Фурман А.В.* Ідея професійного методологування: Монографія. – Тернопіль-Ялта: Економічна думка, 2008. – 205 с.

16. *Фурман А.В.* Об'єкт-мислєдїяльнїсна сфера віта культурної методології: постановка проблеми // Вітакультурний млин: методологічний альманах. – 2010. – Модуль 12. – С. 4–8.

17. *Щєдровицький Г.* Методологічна організація сфери психології // Психологія і суспільство. – 2010. – №2. – С. 7–24.

18. *Бєрдяєв Н.А.* Диалектика божественного и человеческого. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 620 с.

19. *Бреусенко А.А.* Развитие поступкового принципа в “Истории психологии” В.А. Роменца // “Ars vetus – Ars nova”: В.А. Роменець. – К.: Гнозис, 2001. – С. 64–79.

20. *Выготский Л.С.* Психология. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 1008 с.

21. *Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: Хрестоматия по работам Г.П. Щєдровицького.* – М.: Дело, 2004. – 208 с.

22. *Румянцева Т.Г.* Гегель (Hegel) Георг Вильгельм

Фридрих // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. / Сост. и гл. науч. ред. А.А. Грицанов. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 213–222.

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Володимир Роменець як методолог психософійного духу.

У статті висвітлюється різнобічний талант видатного українського психолога-мислителя В.А. Роменця, котрий, опонуючи масовому повсякденню, реалізувався як фундатор нової філософсько-психологічної системи загальнолюдської культурної значущості. Його історична постать вражає не лише титанічною працьовитістю, колосальною ерудицією і вагомими творчими здобутками, але й досконалістю *діалектичного вчинкового мислення*, що у взаємодоповненні дали змогу створити “вселенський теоретичний світ” виняткової повноти й метасистемної досконалості. Обґрунтовується теза, що “В.А. Роменець – це Гегель у психології”, у зв’язку з чим наводяться логіко-змістові та суто процедурні паралелі між їх енциклопедичними учіннями. Зокрема, стверджується, що обох мислителів об’єднують не лише методологічні настановлення і засновки мислєдєяльності, а й *діалектичний метод*, що здійснюється у творчості українського достойника за *вчинковим принципом*. У підсумку доведено, що саме завдяки *методу вчинкової діалектики* академіку Роменцю вдалося виявити вчинковий архетип, створити психософію вчинку та новий синтетичний напрям розвитку соціогуманітарного знання – *канонічну психологію*. Стверджується, що запропонований спецвипуск журналу є спільним проектом відомих українських і російських науковців, що уможливило поєднання розгоргання вчинку (його ситуаційне, мотиваційне, дійове і післядійове визначення) у лоні руху-поступу самотворильної думки як єдності принципів, форм, методів і засобів *вчинкового методологування*. Так урєальнюється *вчинковий канон*, а метод учинкової діалектики примножує потенціал людського духу та збагачує культуру.

Ключові слова: талант, В.А. Роменець, учинкове мислення, теорія вчинку, історія психології, Велика Логіка Вчинку, Г.В.Ф. Гегель, теорія діалектики, метод учинкової діалектики, принцип кватерності, вчинковий архетип, психософія вчинку, психологічний канон, програма дослідження.

АННОТАЦИЯ

Фурман Анатолій Васильевич.

Владимир Роменец как методолог психософийного духа.

В статье освещается разносторонний талант выдающегося украинского психолога-мыслителя В.А. Роменца, который, оппонировав массовой повседневности, реализовался как основатель новой философско-психологической системы общечеловеческой культурной значимости. Его историческая фигура поражает не только титаническим трудолюбием, колоссальной эрудицией и весомыми творческими достижениями, но и совершенством *диалектического поступкового мышления*, что во взаимодополнении дали возможность создать “вселенский теоретический мир” исключительной полноты и метасистемного совершенства. Обосновывается тезис, что “В.А. Роменец – это Гегель в психологии”, в связи с чем наводятся логико-содержательные и сугубо процедурные параллели между их энциклопедическими учениями. В частности, утверждается, что оба мыслителя объединяют не только методологичес-

кие установки и предпосылки мыслєдєяльности, но и *диалектический метод*, что осуществляется в творчестве украинского достойника по *поступковому принципу*. В итоге доказано, что именно благодаря *методу поступковой диалектики* академику Роменцу удалось выявить *поступковый архетип*, создать психософию поступка и новое синтетическое направление развития социогуманитарного знания – *каноническую психологию*. Утверждается, что предлагаемый спецвипуск журнала является общим проектом известных украинских и российских учёных, что подтверждает покомпонентное развертывание поступка (его ситуационное, мотивационное, действенное и последствиеопределяющее) в контексте движения самосозидающей мысли как единства принципов, форм, методов и средств *поступкового методологизирования*. Так стаєт вполне реальным *поступковый канон*, а метод поступковой диалектики преумножает потенциал человеческого духа и обогащает культуру.

Ключевые слова: талант, В.А. Роменець, поступковое мышление, теория поступка, история психологии, Большая Логика Поступка, Г.В.Ф. Гегель, теория диалектики, метод поступковой диалектики, принцип кватерности, поступковый архетип, психософия поступка, психологический канон, программа исследования.

ANNOTATION

Furman Anatoliy V.

Volodymyr Romenets as a Methodologist of Psychosocial Spirit.

In the article the multi-sided talent of the prominent Ukrainian psychologist-philosopher V. Romenets, who realized himself as a founder of a new philosophic-psychological system of general-human cultural worth is lighted up. His historical personality strikes not only by his titanic hard-work, colossal intellect and great scientific achievements, but the perfect *dialectical actional way of thinking*. The thesis that “V. Romenets is G. Hegel” in psychology” is substantiated, accordingly the parallel connection between their encyclopedical teaching are given. In particular, it is stated that the both philosophers are connected not only by methodological directions and grounds of thinking, but dialectical method, which is implemented in the scientific work of the Ukrainian prominent personality according to the actional principle. In the result it has been proved that due to the method of actional dialectics academician Romenets succeeded in discovering the actional archetype, creating psychosophy of act and the new synthetical direction of the development of socio-humanitarian knowledge – *canonic psychology*. It is stated that the actual special edition of the journal is a common project of famous Ukrainian and Russian scientists, which makes possible the development of act (its situational, motivational, actional and after-actional definition) in the direction of the progress of self-created thought as a unity of principles, forms and means of actional methodologizing. In this way the actional canon is made real and the method of actional dialectics multiplies the potential of human spirit and enriches the culture.

Key words: talent, V. Romenets, actional thinking, theory of act, history of psychology, Great Logic of Act, Hegel, theory of dialectics, method of actional dialectics, principle of four components, actional archetype, psychosophy of act, psychological canon, program of research.

Надійшла до редакції 30.06.2011.

ВЧИНОК І ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНІЗМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Володимир РОМЕНЕЦЬ

Copyright © 1965; 2011

Протягом останніх років проблема вчинку привертає до себе все більшу увагу психологів. Вона має неабияке значення для морального виховання нашого сучасника, для криміналістичної та психіатричної практик, сценічної гри, військової справи та для багатьох інших галузей, де людська поведінка постає значущим, серйозним фактором. Дослідження *категорії вчинку* має очевидну теоретичну вагомість для розуміння принципів історії розвитку самої науки психології.

Поняття про вчинок, поряд з такими уявленнями, як провідна діяльність, дія, становить ту історичну ланку, той вузол у логічному розвитку науки, який охоплює, концентрує і змістовно найповніше розкриває структуру людської поведінки, психіки, перекидає логічний місток до вивчення питань, що безпосередньо торкаються провідних проблем етики, філософії взагалі.

Звичайно, *під вчинком психологи розуміють таку дію, котра має певне моральне значення*, тобто саме в ньому людина практично виявляє своє ставлення до інших людей, суспільства в цілому. Це правильно насамперед тому, що людське повсякдення взагалі є життя суспільне. Не називають учинками такі дії людини, як сон, прийняття їжі, буденну прогулянку, хоча в окремих випадках і ці дії можуть набути значення вчинку. Наприклад, вартувий, котрий заснув на своєму посту, здійснює вчинок, а саме – злочин. Отож *кожен учинок має психологічний аспект*. Людина, яка цілеспрямовано і вперто, напружуючи свої зусилля, формує навички гри на музичному інструменті, теж здійснює вчинок. Було встановлено таку його особливість, як зміна досвіду, психічних рис людини, причому в найширшому розумінні цього слова. Почуття, які виникають при цьому, є характерними продуктами і факторами вчинку: саме вони яскраво свідчать про

зникнення старого і народження нового життєвого досвіду.

Після встановлення людиною нової структури відношень до навколишнього світу, вчинок, із свого суб'єктивного уможливлення, припиняється, а тому стає для особи звичайною дією. Об'єктивно у ставленні до інших людей ця дія, вже не будучи подальшою перебудовою суб'єктивного досвіду, може відтворюватись як учинок морально вагомий, суспільно значущий. Щоправда, усвідомлення того, що моя дія, навіть і повторна, має певне значення для інших людей, не може не впливати на характер її перебігу. Виходячи з цього, науковці-психологи розглядають учинок в єдності його суб'єктивної та об'єктивної сторін, розуміючи його як вузловий момент духовного розвитку особи, коли стара психічна якість переходить у нову [7], коли вирішуються суперечності життя [5]. У цьому вузловому моменті, у цьому своєрідному розвитковому стрибку зачіпається не якась окрема сторона людської істоти, а вся вона цілком, себто в діалектичному поєднанні практичного і теоретичного визначень. У психіці людини назріли суперечності, і вона природно шукає напрямок переходу до нового стану, напрямок, який указує на її нову духовну структуру. Примітно, що сутнісно вона вже прийняла у себе новий зміст у формі прагнень, ідеалу і т. ін., але все ще перебуває у старих зв'язках. Ось цей напрямок переходу й повинен бути мотивований. У перебігу мотивації "виграють" усі враження буття, адже перебудованню підлягає не яка-небудь окрема функція, а вся людина. Отож мотиваційна хвиля визначається всім досвідом особи, включаючи її глибинні прагнення та вершинні бажання. Психологічні дослідження останніх років показують, що в мотивації виявляються й усвідомлюються суперечності людського повсякдення, оскільки постають спричинювальною основою дії.